

Stanisław Dubisz

(Towarzystwo Kultury Języka, Warszawa,
e-mail: stdubisz@gmail.com)

ORCID: 0000 0002-4784-5399

JĘZYK PISM JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO – ROK 1920

1

Niniejsze opracowanie rozpoczyna cykl artykułów poświęconych językowi pism Józefa Piłsudskiego. Podstawę materiałową stanowi 10-tomowa edycja pt. *Pisma zbiorowe. Wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych*, która ukazała się w latach 1937–1938 nakładem Instytutu Józefa Piłsudskiego.¹

Prezesem Instytutu Józefa Piłsudskiego był Walery Sławek, jeden z najbliższych współpracowników Marszałka za jego życia, po jego śmierci (w 1935 roku) odsunięty od wpływów i funkcji politycznych przez E. Rydza-Śmigłego i jego zwolenników. Formalna – li tylko – funkcja prezesa Instytutu Józefa Piłsudskiego była wynikiem tych politycznych machinacji, nie zmienia to jednak faktu, że należy wierzyć w szczerą słów Walerego Sławka, który w *Przedmowie do Pism zbiorowych* – przedstawiając motywy opracowania edycji – wyrażał się o autorze dzieła z prawdziwym uwielbieniem:

Dziedzictwem, jakie Narodowi pozostawił, jest to, co zrobił, czego dokonał. Twórczość Jego wypowiedała się w czynach, a to, co mówił i pisał, było z pracą i czynami tak bezpośrednio związane, że jest dziś ich wyjaśnieniem.

Wielkości Jego postaci ogarnąć i przemierzyć może nie zdołamy, umysłem nie obejmujemy. Lecz każdy z nas w spuściźnie pisarskiej Józefa Piłsudskiego znajdzie nawiązanie historii epoki, znajdzie prawdy proste a najistotniejsze, w znaczeniu swym wieczne, znajdzie uczucia z dziejami Narodu zespalające, znajdzie podjęte do własnych przemyśleń.²

¹ Podstawę ekscerpcji materiału stanowi wydanie reprintowe – Agencja Wydawnicza i Reklamowa „Akces”, Warszawa 2015; tekst traktatu *Rok 1920* został opublikowany w t. VII, s. 9–165.

² W. Sławek, *Przedmowa* [w:] J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, Warszawa 1937, t. I, s. VII.

Abstrahując od ocen historycznych i aksjologii politologicznej, należy stwierdzić, że – bez wątplenia – *Pisma zbiorowe* Józefa Piłsudskiego są odzwierciedleniem końcowego okresu rozwoju języka polskiego doby nowopolskiej, zawierają one bowiem różnorakie teksty, które powstały w ciągu półwiecza, w latach 1885–1935.

To pięćdziesięciolecie jest chronologicznie usytuowane na pograniczu dwóch faz wyróżnianych ze względu na formy komunikacji językowej, występujące i dominujące w obrębie polskiej wspólnoty komunikacyjnej, tj. fazy komunikacji mieszanej – oralnej i graficznej (~1863–~1920) oraz fazy komunikacji graficznej i oralnej (~1920–~1960).³ Pierwsza z nich (której początki łączą się z datą urodzin Józefa Piłsudskiego – 1867 r.) charakteryzuje się krystalizacją funkcji komunikacji mówionej i pisanej w całej wspólnotie komunikacyjnej, uświadomieniem sobie przez ogół użytkowników polszczyzny rangi komunikacji pisanej oraz procesami demokratyzacji komunikacji pisanej. Drugą fazę (na której pierwszą połowę przypada śmierć Józefa Piłsudskiego – 1935 r.) cechuje współwystępowanie komunikacji mówionej i pisanej w całej wspólnotie komunikacyjnej, zróżnicowanie funkcjonalne typów komunikacji mówionej i pisanej w wypowiedziach ogółu użytkowników polszczyzny oraz stopniowa demokratyzacja zbiorowej komunikacji mówionej dzięki upowszechnianiu się radia.

Pisma Józefa Piłsudskiego prezentują zatem ten fragment ewolucji zdolności komunikacyjnych języka polskiego, w którym – z jednej strony następuje zrównoważenie funkcjonalne komunikacji mówionej i pisanej, z drugiej zaś – ich funkcjonalne zróżnicowanie. Jest to dla polskiej wspólnoty – jak się wydaje – czas przełomu w komunikacji podobny do tego pod względem rangi cywilizacyjnej (choć zasadniczo różny jakościowo), który dokonuje się współcześnie w wyniku komunikacji elektronicznej. Józef Piłsudski jest typowym przedstawicielem tych użytkowników polszczyzny, dla których powyższe procesy stanowiły osnowę ich działań językowych, dlatego też cechy jego idiolektu mogą stanowić podstawę wniosków o charakterze ogólniejszym na temat kształtu polszczyzny na przełomie XIX i XX w. oraz w 20-leciu międzywojennym. Moim zdaniem motywuje to w stopniu właściwym próbę opisu języka tych pism.

Pisma zbiorowe stanowią drugie wydanie dzieł Józefa Piłsudskiego, pierwsze ukazało się w latach 1930–1936 pt. *Pisma – Mowy – Rozkazy* z inicjatywy Instytutu Badania Najnowszej Historii Polski i były w nim zawarte tylko teksty, które były publicznie ogłoszone drukiem. *Pisma*

³ Zob. S. Dubisz, 2002, *Język – Historia – Kultura (wykłady, studia analizy)*, Warszawa, t. I, s. 23–24; tenże, 2011, *Uwarunkowania ewolucji odmian komunikacyjno-stylowych w dziejach polszczyzny*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” LVII, s. 20–21 (19–32); tenże, 2016, *Językoznawcze studia polonistyczne (pisma wybrane, uzupełnione, zmienione)*, t. IV: *Historia języka polskiego*, Warszawa, s. 39–42.

zbiorowe zawierają również wyłącznie teksty drukowane, ale przyjęto zasadę opierania się na pierwodrukach i znacznie poszerzono zakres materiałów:

Tak więc „Pisma Zbiorowe” zawierają wszystkie utwory ogłoszone drukiem w „Pismach – Mowach – Rozkazach”, w zbiorze p.t. „1926–1929” (wydanie II, 1926–1930) oraz w „Tomie Dodatkowym” „Pism – Mów – Rozkazów” (Suplementy), do czego dochodzi ponadto „Poprawki Historyczne”, oraz prace nie ogłoszone dotychczas w żadnym wydaniu książkowym. (...) Przy opracowywaniu prac nigdzie dotychczas nie ogłaszanych, redakcję oparto na pierwodrukach, a tam, gdzie to było możliwe, sięgnięto do rękopisów. W wypadkach, kiedy istniały rozmaite przekazy drukowane, jak np. rozmaite teksty przemówień, ogłaszane w rozmaitych dziennikach, to stosowano szczególnie analizę, która pozwoliła odtworzyć tekst najbardziej wiarygodny.⁴

Przyjęcie zasady niesięgania do rękopisów motywuje – oczywiście – wniossek, że w tekstach opublikowanych w *Pismach zbiorowych* mogą występować cechy charakterystyczne nie tylko dla idiolektu J. Piłsudskiego, ale także będące wynikiem prac redakcyjnych bądź niedokładnych zapisów jego wystąpień publicznych lub świadomych przeinaczeń. Z filologicznego punktu widzenia jest to wada podstawy materiałowej, ale *de facto* dotarcie do pierwopisów rękopiśmiennych jest niemożliwe. Dlatego też stosuję sformułowanie *język pism Józefa Piłsudskiego*, nie zaś – *język / idiolekt Józefa Piłsudskiego*. Wada ta nie ma – moim zdaniem – większego znaczenia dla badań historycznojęzykowych, gdyż te teksty z pewnością prezentują stan polszczyzny z okresu 20-lecia międzywojennego z niewątpliwym nalotem idiolektalnym ich autora.

Rok 1920 to najobszerniejszy tekst autorstwa Józefa Piłsudskiego.⁵ Autor *Wstępu* do tego tomu – Józef Moszczeński – tak ten tekst anonsował:

„Rok 1920” zajmuje w spuściźnie pisarskiej Marszałka Józefa Piłsudskiego zupełnie szczególne miejsce. Nie tylko dlatego, że jest największym z dzieł napisanych przez Niego. Składają się na to i inne głębsze przyczyny. Główna z nich jest znaczenie historyczne okresu, który omawia i decydująca rola odegrana w nim przez Piłsudskiego. O okresie tym mówi Piłsudski: „rok 1920 pozostanie w dziejach co najmniej dwóch państw i narodów rokiem długo pamiętnym” i dalej „Nie chcę wchodzić w dociekania czy boje toczone w tym roku swym znaczeniem nie obejmowały znacznie szerszych kręgów, niż zakreślone one były granicami obu państw, będących w sporze wojennym”. Zagadnienie to szczegółowiej potraktował lord d’Abernon szef misji angielskiej wysłanej w roku 1920-tym do Polski; nazywa on bitwę warszawską stanowiącą punkt kulminacyjny 1920-go roku – osiemnastą decydującą bitwą świata, wydając pod tym tytułem swoje wspomnienia z pobytu w Polsce.⁶

⁴ *Od wydawców* [w:] J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, op. cit., s. XI–XII.

⁵ Zob. J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, op. cit., t. VII, s. 9–165.

⁶ J. Moszczeński, *Wstęp* [w:] J. Piłsudski, op. cit., s. 1.

Rok 1920 został napisany przez J. Piłsudskiego w ciągu trzech miesięcy – od kwietnia do czerwca 1924 r. Była to odpowiedź na krytykę jego osoby i działalności, prowadzoną w tym czasie przez jego przeciwników politycznych (Piłsudski był wówczas odsunięty od funkcji politycznych i wojskowych), a także polemiką (choć może był to tylko pretekst) z tezami przedstawionymi przez M. Tuchaczewskiego (dowódcę wojsk sowieckich podczas ofensywy w 1920 r.) w cyklu wykładów pt. *Pochód za Wisłę*, wygłoszonym w lutym 1923 r. w moskiewskiej Akademii Wojskowej.

Rok 1920 to traktat z zakresu doktryny wojskowej, ale zarazem tekst ukazujący różne meandry psychologii wojny oraz esej propagandowo-dydaktyczny. Pierwsze wydanie *Roku 1920* ukazało się jesienią 1924 r., drugie – w 1927 r., a trzecie stanowi VII tom *Pism zbiorowych* wydany w 1937 r. W 20-leciu międzywojennym ten traktat miał cztery przekłady i cztery wydania zagraniczne – język rosyjski, Moskwa 1926; język francuski, Paryż 1929; język węgierski, Budapeszt 1934; język niemiecki, Blomberg 1935.

Na wstępie przedmowy do swego szkicu J. Piłsudski następująco przedstawia motywy jego opracowania i wydania:

P. Tuchaczewski (nie mogę znaleźć innej formuły, gdyż nie wiem, czybym określeniem rangowym nie uraził w czymkolwiek swego byłego przeciwnika) wydał świeżo książeczkę p.t. „Pochód za Wisłę”, ja zaś zostałem zaproszony przez polskich tej książeczki wydawców o danie polskiej publiczności swej tego dziełka oceny i przeciwstawienia myślom i ujęciom każdorazowej sytuacji wodza jednej z partyj walczących myśli i takiegoż ujęcia wodza z naszej strony. (...) zgodziłem się chętnie na propozycję wydawców, gdyż sama metoda ujęcia pracy przez p. Tuchaczewskiego niezwykle sprzyja zadowoleniu szeroko odczuwanych u nas potrzeb wyświecenia wielu zjawisk, przeżytych przez nas tak głęboko w przelomowym dla naszej ojczyzny r. 1920.⁷

2

Grafo-fonetyka

Tekst *Pism zbiorowych* Józefa Piłsudskiego reprezentuje głównie piisaną odmianę polszczyzny ogólnej z okresu 1885–1935. Nic też dziwnego, że niezwykle rzadko występują w nim odmienności o charakterze graficzno-fonetycznym odbiegające od postaci zgodnej z zasadami ortografii. Tak też jest w tekście *Roku 1920*.

1) Spółgłoska -s- w pozycji ogp. -ś-; depalatalizacja -ś- > -s-: *spiesznie* [134], *pospiesznie* [135], *pospieszny* [140] – cecha sporadycznie występująca w tekście [sp.].

⁷ J. Piłsudski, *Przedmowa* [w:] tegoż, op. cit., s. 9–10.

Jest to cecha regionalna, charakteryzująca tzw. polszczyznę wileńską jeszcze u schyłku XX w. Jest zatem wielce prawdopodobne, że występowała ona w idiolekcie Józefa Piłsudskiego.⁸ Zarazem trzeba podkreślić, że taka wymowa była w 20-leciu międzywojennym w pełni апробована przez wydawnictwa poprawnościowe i dlatego (zapewne) została zachowana w tekście *Pism zbiorowych*.⁹

Fleksja

W tym wypadku cech, które zasługują na odnotowanie, jest już znacznie więcej, charakteryzuje je także zróżnicowanie frekwencji tekstowej. Ogólnie należy je podzielić na dwie grupy: 1) takie, które w 20-leciu międzywojennym miały charakter ogólnopolski, nie były nacechowane, ale we współczesnej polszczyźnie są przestarzałe lub są już archaizmami; 2) takie, które już w tekście *Pism zbiorowych* są nacechowane (chronologicznie, stylistycznie, regionalnie, idiolektalnie), a we współczesnej polszczyźnie ich status bywa różny.

Do grupy pierwszej należą takie jak:

- 1) M. lm. rzeczowników r. m. z końcówką *-owie*: *autorowie* [139] – [sp.].
- 2) D. lm. rzeczowników r. m. z końcówką *-ów*: *strategików* [10], *działaczy* [14] – [sp.].
- 3) D. lm. rzeczowników r. m. z końcówką zerową: *ze swoich bark* [40] – [sp.].
- 4) D. lm. rzeczowników r. ż. zakończonych na *-a* z końcówką *-ij/-yj*: *partyj* [9], *operacyj* [10, 11], *dywizyj* [13, 14, 18, 38], *armij* [14, 15], *kompanij* [19], *obserwacyj* [19], *linij* [26, 84], *sytuacyj* [28], *opini* [38], *fortyfikacyj* [94], *kalkulacyj* [96, 145], *kombinacyj* [96], *kontrkombinacyj* [97], *koncentracyj* [97], *decyzyj* [100], *koncepcyj* [119], *relacyj* [134], *rewizyj* [148], *informacyj* [151], *iluzyj* [151], *instytucyj* [152] – cecha często [cz.] i regularnie występująca w tekście.
- 5) Inny rodzaj rzeczowników: *cytata* [139] – [sp.].
Pozytywny status poprawnościowy wymienionych wyżej cech fleksyjnych jednoznacznie określają rozstrzygnięcia w SPPSz.¹⁰
W grupie drugiej należy wymienić cechy następujące:
- 6) D. lm. rzeczowników r. n. z końcówką zerową: *mnóstwo ócz* [9] – [sp.].
W SPPSz ta forma jest określona jako *rzadko występująca*, można zatem przyjąć, że jest – zarazem – formą o ograniczonym zakre-

⁸ Por. S. Dubisz, 2013, *Status polszczyzny Kresów Wschodnich* [w:] tenże, *Językoznawcze studia polonistyczne (pisma wybrane, uzupełnione, zmienione)*, t. I: *Dialektologia i jej pogranicza*, Warszawa, s. 109 (91–129); tenże, 1991, *Stylizacja językowa w gawędach „Wincuka”*, „Poradnik Językowy” z. 9–10, s. 343–352.

⁹ Zob. S. Szober, 1966, *Słownik poprawnej polszczyzny* [SPPSz], Warszawa, wyd. VI, s. 453 i in. (wydanie I ukazało się w 1937 r.).

¹⁰ Zob. SPPSz, s. 69, 148, 73, 114 i in.

sie występowania w płaszczyźnie społecznej i geograficznej, a także formą przestarzałą. Potwierdzają to notacje w *Słownikach języka polskiego* S.B. Lindego – w którym forma *ócz* ma kwalifikator *właściwie* – oraz pod redakcją W. Doroszewskiego – w którym ma kwalifikator *rzadziej*.¹¹

- 7) Zmiana r. mos. rzeczowników na r. nmos.: *bolszewiki uciekały* [128], *Sowiety prowadziły* [149] – [sp.].

Są to formy nacechowane ekspresywnie o zabarwieniu pejoratywnym, charakterystyczne dla polszczyzny potocznej – zarówno w okresie 20-lecia międzywojennego, jak i współcześnie.

- 8) Końcówka z deklinacji miękkotematowej w odmianie zaimków twar-dotematowych: *takie same nieporozumienie* [37] – [sp.].

Jest to forma niepoprawna, przed którą przestrzega SPPSz, a więc widocznie wówczas występująca, będąca – być może – wynikiem upodobnienia fonetycznego, swoistej kontaminacji fleksyjnej lub regionalnej odmiany pod wpływem północnokresowego *samy zam. sam*.¹²

- 9) Ruchomość końcówek osobowych form czasownikowych w czasie przeszłym oraz wykładników trybu przypuszczającego: *czybym... nie uraził* [9], *anim podejrzewał* [23], *gdym przeszedł* [26], *gdym dowodził* [29], *gdym otrzymał* [31], *com przygotował* [31], *gdym ocenił* [42], *gdym porównał* [49], *przyjąłby mógł* [67], *któreśmy nosili* [70], *gdym śledził* [103], *gdym wrócił* [109], *gdym zaczął* [116], *żem nie mógł* [119], *gdym usłyszał* [127], *gdym dawał* [144], *żeśmy mieli* [145], *gdym musiał* [164] – [cz.].

Genetycznie jest to zjawisko o charakterze ogólnopolskim, uwarunkowane historycznymi czynnikami rozwojowymi (aglutynacja złożonych form koniugacyjnych czasownika), mające szeroki zakres występowania w polszczyźnie 20-lecia międzywojennego i współczesnej.¹³ W części połączeń tego typu formy mają nacechowanie potocznością i w takim zróżnicowaniu funkcjonują także w tekście *Pism zbiorowych*.

- 10) Formy czasu zaprzeczonego: *zmieniałem już był dowódców* [114], *zwykł był wierzyć* [149] – [sp.].

Opracowania wskazują na ograniczanie zakresu występowania tych form w okresie 20-lecia międzywojennego, chociaż jak wiemy – jako składniki idiolektów – występują one aż do dziś.¹⁴ W pismach Józefa

¹¹ Zob. S.B. Linde, 1857, *Słownik języka polskiego* [SL], Lwów, t. III, s. 531; W. Doroszewski (red.), 1963, *Słownik języka polskiego* [SJP Dor], Warszawa, t. V, s. 913.

¹² Por. SPPSz, s. 571.

¹³ Por. D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, 1973, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, Warszawa, s. 287–288.

¹⁴ Zob. S. Dubisz, 2018, *Sytuacja języka polskiego w minionym stuleciu (1918–2018)*, „Poradnik Językowy” z. 8, s. 20 (7–25); S. Szober, 1962, *Gram-*

Piłsudskiego, z racji sporadyczności, mają nacechowanie chronologiczne (są przestarzałe) i stylistyczne (wprowadzają odcień hierarchiczności).

Składnia

1) Narzędnikowa postać orzecznika przymiotnikowego (imiesłowowego) w orzeczeniu imiennym: *niechybnym jest* [9], *potrzebną była* [12], *abym mógł być wolnym* [13], *naturalnym jest* [15], *wydawał się najodpowiedniejszym* [19], *czynili zależnym* [23], *nie były podobnymi* [25], *wydaje się słuszną* [28], *dziwnym się wydać musi* [34], *koniecznym jest* [35], *widocznym jest* [37], *stałaby się zdatną* [40], *wydawał się tymczasowym* [42], *wydaje mi się nieprawdopodobnym* [44], *będą niezniszczalnym* [45], *stało się oczywistym* [46], *czuł się swobodnym* [57], *byłby bardzo łatwym* [58], *nie jest niemożliwym* [62], *stała się powszechnie znaną* [67], *zdawały się być bezpłodnymi* [69], *ukaranym być musi* [70], *charakterystycznym jest fakt* [75], *jest bardzo czynną i skuteczną* [77], *wątpliwym się wydaje* [80], *dobitą być mogła* [83], *nie wydaje mi się możliwym* [92], *okazały się daremnymi* [94], *była trudniejszą i cięższą moralnie* [98], *okazały się złudnymi* [103], *data rozkazu niezależną była* [110], *z którego już wyciągniętą była* [116], *nie mógł się wydawać realnym* [127], *nie była zdolną* [133], *sytuacja stała się ciężką* [134], *obojętnym jest dla strategii* [149], *sądzonym jest* [151] – [cz.].

W odniesieniu do polszczyzny 20-lecia międzywojennego przyjmuje się, że jest to zjawisko o dużej frekwencji, zintensyfikowane w okresie II wojny światowej.¹⁵ Zapisy to potwierdzają, formy te w tekstach Józefa Piłsudskiego występują z dużą frekwencją, choć nie są bezwyjątkowe. Zapewne oddaje to rzeczywisty stan w ówczesnej polszczyźnie ogólnej, prawdopodobnie z pewnym nalotem archaiczno-regionalnym charakterystycznym dla jego idiolektu.

2) Szyk członów składniowych w zdaniu

2.1) Przydawka (przymiotna – zaimkowa, imiesłowowa) właściwościami charakteryzująca w postpozycji: *losy nasze polskie* [9], *z przewagi na ten sposób danej* [13], *w opisie działań swoich* [14], *w armii naszej* [15], *przy odwrócenie naszym* [18], *wojska nasze* [20], *sił swoich* [24], *rozkład szczegółowy wojsk* [30], *zdaniem moim* [40], *wojsk naszych rozbitych* [42], *nad bitwą tą* [64], *notatkę moją* [100], *część sił moich* [116], *rozkaz mój* [131], *do straży przedniej należącego* [134], *wstęp z listu mego* [134], *do rozkazu mego* [136], *kompania moja* [161] – cecha o średniej frekwencji tekstowej [śr.].

tyka języka polskiego, Warszawa, wyd. XII, s. 270–271 (wyd. I ukazało się w latach 1914–1916).

¹⁵ Por. I. Bajerowa, 2003, *Zarys historii języka polskiego 1939–2000*, Warszawa, s. 73; S. Dubisz, 2018, *Sytuacja języka polskiego...*, op. cit., s. 20.

Z punktu widzenia polszczyzny współczesnej jest to szyk odwrotny do zalecanego, ale wówczas występujący, co potwierdzają także przykłady podawane przez S. Szobera.¹⁶ Należy zatem widzieć w tej cesze odzwierciedlenie polszczyzny ogólnej 20-lecia międzywojennego z pewnym elementem autorskiej indywidualizacji stylistyki *Pism zbiorowych*.

2.2) Przydawka przymiotna gatunkująca w prepozycji: *sąsiedniej z nami Sowieckiej Rosji* [9] – [sp.].

Sporadyczny rusycyzm regionalnokresowy, który poświadcza kresową genezę idiolektu Józefa Piłsudskiego.¹⁷

2.3) Postpozycyjny szyk łącznika w orzeczeniu imiennym: *bitwa stoczona została* [21], *czynioną była* [24], *widocznym jest* [37], *już wyciągniętą była* [116] – [cz.].

Cecha o dużej frekwencji i regularności tekstowej, choć nie bezwyjątkowa, pozostająca w związku z pozycją orzeczenia na końcu frazy (zdania), co charakteryzuje polszczyznę wileńską.¹⁸ Można ją zatem interpretować jako regionalizm kresowy w idiolekcie J. Piłsudskiego.

2.4) Postpozycyjny szyk członów modalnych w orzeczeniu złożonym: *niewiele znaczyć mogła* [117] – [sp.].

Cecha o podobnej genezie jak poprzednie o zasięgu idiolektalnym.

2.5) Emfaticzny postpozycyjny szyk zaimka osobowego *ja*: *Sam ja, naczelnny wódz wojsk polskich, z pewnym podziwem i poczuciem krasu nowości odnajduje...* [100] – [sp.].

Bez wątplenia cecha indywidualna i idiolektalna, mająca wyraźną funkcję ekspresywną. Na marginesie można zaznaczyć, że w SPPSz przykładów z tym szykiem nie znajdujemy.

3) Przyimek (wskaźnik zespolenia) *ku* w konstrukcjach kierunkowych: *ku Moskwie* [21], *ku Rzeczycy* [31], *ku frontowi* [72], *ku północy* [75], *ku południowi* [90], *ku dołowi* [91], *ku Lidzie* [91], *ku Paryżowi* [97], *ku Warszawie* [98], *ku Niemnowi* [99], *ku Grodnu* [99], *ku zachodowi* [104], *ku stolicy* [104], *ku Wiśle* [105], *ku lewemu skrzydłu* [110], *ku Dęblinowi* [116], *ku Lwowu* [118], *ku północy* [118], *ku nam* [122], *ku południowi* [132], *ku wschodowi* [135], *ku Ostrołęce* [137], *przykuć ku sobie* [141] – [śr.].

Ten wskaźnik zespolenia ma charakter ogólnopolski (dzisiaj książkowy), chociaż w 20-leciu międzywojennym zaznaczyła się tendencja do ograniczania jego zakresu występowania.¹⁹ U J. Piłsudskiego jest nato-

¹⁶ Zob. A. Markowski (red.), 1999, *Nowy słownik poprawnej polszczyzny* PWN [SPPMark], Warszawa, s. 1728–1729; S. Szober, 1962, *Gramatyka...*, op. cit., s. 312.

¹⁷ Zob. Z. Kurzowa, 1993, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Warszawa–Kraków, s. 309–310.

¹⁸ Por. S. Dubisz, 2013, *Status polszczyzny...*, op. cit., s. 110.

¹⁹ Por. S. Dubisz, 2018, *Sytuacja języka polskiego...*, op. cit., s. 20.

miast swego rodzaju idiolektyzmem frekwencyjnym, wyraźnie zaznaczonym w tekstach.

4) Wskaźnik zespolenia *dla zam. do: rozporządzalny dla boju* [19] – [sp.].

Jest to rusycyzm regionalnokresowy, uwarunkowany genezą idiolektu autora *Pism zbiorowych*.²⁰

5) Wskaźnik zespolenia *co zam. jeśli chodzi o..., dotyczący...: gdym porównywał wszystko to, co pisze p. Tuchaczewski, z datami i danymi, ustalonymi powoli przeze mnie, co do naszych wojsk, a również z datami i danymi...co do wojsk dowodzonych przez p. Tuchaczewskiego...* [49] – [sp.].

W. Doroszewski uznaje konstrukcję *co do* z rzeczownikiem w dopełniaczu za *dawną* i egzemplifikuje ją cytatami z tekstów XVIII- i XIX-wiecznych. W 20-leciu międzywojennym *co* ograniczało zakres występowania pod wpływem wskaźnika *który* (co prawda – w innej funkcji).²¹ Pozwala to na wniosek, że mamy tu do czynienia z idiolektyzmem Józefa Piłsudskiego, być może także o regionalnym podłożu, który – ze względu na sporadyczność – jest prawie niewidoczny w tekstach.

Łącznie w tej części opracowania omówiono 20 cech językowych zarejestrowanych w tekście *Roku 1920* Józefa Piłsudskiego (grafo-fonetyka – 1, fleksja – 10, składnia – 9), które współcześnie są „nieprzezroczyście semantycznie” podczas lektury tego tekstu. Wśród nich zdecydowanie przeważają te, które w tekście występują sporadycznie – 14, cech często występujących jest 4, a mających frekwencję średnią – 2. Większe zróżnicowanie dotyczy językowego zasięgu poszczególnych zjawisk: ogólnopolskie – 8 (w tym 3 o największej frekwencji i 1 o frekwencji średniej), regionalne – 5 (w tym 1 o największej frekwencji), idiolektalne – 3 (1 o frekwencji średniej), przestarzałe – 2, potoczne – 1, niepoprawne – 1.

Ogólnie zatem można stwierdzić, że – jeśli chodzi o warstwę gramatyczną – to tekst *Roku 1920* prezentuje głównie polszczyznę ogólną 20-lecia międzywojennego z nieznaczną „domieszką” regionalizmów północnokresowych i idiolektyzmów charakterystycznych dla języka osobniczego Józefa Piłsudskiego.

3

Leksyka

1) Słownictwo kręgu tematycznego <wojsko, wojna, militaria> – wyrazy, skupienia terminologiczne, frazeologizmy:

²⁰ Zob. Z. Kurzowa, 1993, *Język polski...*, op. cit., s. 299–300.

²¹ Zob. SJP Dor, 1958, I, s. 1033; S. Dubisz, 2018, op. cit.

1.1) <osoby i ich cechy>: *wodze* [9, cały tekst [c.t.]], *żołnierze* [9, c.t.], *naczelny wódz* [11, c.t.], *wódz* [11, c.t.], *dowódca wojsk sowieckich* [12], „*bojcy*” [13], *dowódca armii* [34], *kawalerzyści* [41], *dowódca* [43, c.t.], *taboryta* [60], *sowieccy żołnierze* [65], *dowódca frontu* [73], *główny wódz* [96], *szeft sztabu* [111], *starsi generałowie* [111], *lotnicy* [122], *dowódcy brygad* [127], *nacelnik państwa* [146], *dywizjoner* ‘dowódca dywizji’ [164].

1.2) <broń i wyposażenie wojskowe (ubioiry, transport, technika)>: *baghnety* [13], *szable* [13], *stan żywnościowy armii* [20], *karabin maszynowy* [41], *zapasy amunicyjne* [41], *wyekwipowanie* [43], *niemieckie okopy* [49], *działo* [53], *amunicja* [53], *kuchnia polowa* [59], *karabin* [68], *składy* [68], *magazyny* [68], *szpitale* [68], *stajnie* [68], *działa polowe lekkie* [71], *działa lekkie* [71], *działa średnie* [71], *artyleria polowa* [73], *czołgi* [122], *umundurowanie* [123], *wyekwipowanie* [123], *tabory* [133], *pociąg pancerny* [134].

1.3) <oddziały, formacje, ugrupowania>: *wojska sowieckie* [11, c.t.], *wojska polskie* [11, c.t.], *wojska nieprzyjacielskie* [12], *dywizje* [12, c.t.], *dywizja kawalerii* [13], *zapasowe bataliony i szwadrony* [13], *pułki* [18], *brygada* [19, c.t.], *armia ochotnicza* [19], *siła sowiecka* [20], *armia polska* [22], *wyborowe wojsko* [23], *odwody* [25], *pierwsza linia polska* [25], *dywizja legionów/legionowa* [26], *brygada legionowa* [29], *armie sowieckie* [31], *armia rezerwowa* [33], *czzerwona armia* [39], *głębsze odwody* [40], *jazda Budiennego* [41, c.t.], *jazda* [41, c.t.], *artyleria* [41], *kawalerzyści* [41], *piechota* [41, c.t.], *jazda rosyjska* [41], *korpus konny* [43], *brygada kawalerii* [43], *straż tylna* [51], *pułk* [53], *batalion* [53], *odwód* [53], *dywizja* [53], *osłona skrzydła* [54], *dywizja litewsko-białoruska* [54], *tyły nieprzyjacielskie* [55], *odwodowa brygada* [56], *brygada wielkopolska* [58], *patrol* [60], *lewe skrzydło* [65], *odcinek dywizyjny* [71], *rezerwy* [71], *dywizjon* [74], *brygada jazdy kaukaskiej* [77], *patrole nieprzyjacielskie* [78], *wileński pułk ułanów* [87], *konny korpus* [87], *kolumna marszowa* [89], *pułk białostocki* [89], *przednia straż* [90], *straż tylna* [90], *ugrupowanie wojsk polskich* [92], *konna armia Budiennego* [92], *północna flanka* [93], *grupa poleska* [95], *skoncentrowanie wojsk sowieckich* [106], *zagon jazdy* [108], *prawe skrzydło* [112], *armia polska* [121], *armia bolszewicka* [130], *dywizja sowiecka* [133], *armia sowiecka* [135], *dywizja prawo-skrzydłowa* [142], *dywizja lewo-skrzydłowa* [142], *skrzydłowe armie* [155].

1.4) <działania>: *boje* [9, c.t.], *front* [12, c.t.], *siła ognia* [13], *kompletowanie pułków* [18], *wprowadzić w bój* [21], *manewr* [23], *operacje wojenne* [23, c.t.], *działania wojenne* [23], *odpierać przeciwnatarcie* [25], *uderzenia oddziałów* [25], *ofensywa* [26, c.t.], *defensywa* [26, c.t.], *przeciwnatarcie* [27], *kontratak* [31], *przejsć do natarcia* [34], *ruh armii* [34], *przejsć do ofensywy* [34], *działania wojsk sowieckich* [35], *przełamanie wrót smoleńskich* [35], *sparowanie kontrataku* [35], *kontrofensywa* [40], *operacja* [40, c.t.], *szarża jazdy* [41], *ogień piechoty* [41], *fronty sowiec-*

kie [41], *kontrmanewry* [46], *znaleźć się na flance* [47], *iść do ataku* [47], *zgrupować uderzenie* [47], *koncentracja nieprzyjacielska* [48], *działania wojsk* [49], *przeciwuderzenie przeciwnika* [50], *huraganowy ogień* [53], *opór polski* [53], *przewodzić natarcie* [54], *atak* [55], *odmarsz* [58], *operacja flankowa* [59], *ogień artylerii* [59], *robić manewry* [63], *front północny* [63], *bitwa* [63, c.t.], *pościg* [65], *atak z frontu* [65], *front bojowy* [71], *ogień artyleryjski* [71], *automatyczny ogień zaporowy* [72], *skoncentrowany ogień odpierający* [72], *szybkość ognia* [73], *potyczki* [82], *wzięcie Wilna* [88], *forsowny marsz odwrotowy* [89], *interwencja armii* [93], *działania wojenne* [104], *ruchy jazdy* [108], *odsiecz* [125], *oskrzydlenie* [138], *koncentracja wojsk* [136], *wchodzić w kontakt* [140], *dać się rozbroić* [144].

1.5) <organizacja, strategia i taktyka, komunikacja>: *siła rozporządzalna w boju* [18], *siły bojowe* [19], *organizacja wojenna* [19], *praca wojskowa* [19, c.t.], *administracja wojskowa* [19], *siła bojowa* [20], *smoleńskie wrota* [22], *kordon* [26], *liniowy rozkład wojska* [28], *wojna okopowa* [29], *lewe skrzydło* [30, c.t.], *depesza* [31], *prawe skrzydło* [35, c.t.], *szybkość uderzeń* [37], *praca wojenna* [43], *manewrowa siła* [46], *centrum frontu* [47], *masy taranowe ‘wojska uderzeniowe’* [50], *kampania* [50], *idee operacyjne* [51], *flanka* [55], *zmasować się ‘o armii: wzmocnić się ilościowo’* [62], *rozkaz* [64, c.t.], *brak oporu* [65], *raporty* [66], *wojna pozycyjna* [67], *siła obronna* [68], *linia okopów* [68], *metody boju* [70], *linia obronna* [71], *ugrupowanie w głąb* [71], *sztab dowództwa* [73], *związek ogniowy* [73], *punkt oporu* [73], *taktyka* [74], *sytuacja bojowa* [75], *rygle* [76], *węzły obronne* [76], *naczelne dowództwo* [81], *dowództwo frontu* [93], *front wewnętrzny* [97], *front zewnętrzny* [97], *bariera strategiczna* [104], *założenia bitwy* [113], *dowództwo dywizji* [128], *drogi odwrotowe* [131], *naturalny front* [131], *sztab frontu* [132], *tyłowe instytucje* [133], *założenia strategiczne* [139], *doktryna wojny* [165].

Ten krąg tematyczny słownictwa w całości (wraz z wewnętrznym zróżnicowaniem) jest wypełniony przez słownictwo ogólnopolskie. Ze względu na tematykę i charakter tego traktatu słownictwo dotyczące wojska, wojny i militariów stanowi podstawowe tworzywo językowe i w całości występuje w tekście z dużą częstością. Z tego też względu stopień terminologizacji leksyki *Roku 1920* jest znaczny, ale są to terminy dość powszechnie znane albo dające się łatwo interpretować znaczeniowo ze względu na ich przejrzystą strukturę. Dlatego też słownictwo specjalne tu występujące nie ogranicza komunikatywności wykładu, kierowanego zarówno do specjalistów, jak i szerszego kręgu odbiorców. Bez wątpienia zastosowanie tego zakresu leksyki pozwoliło osiągnąć J. Piłsudskiemu dwa cele informacyjno-propagandowe: z jednej strony dało czytelnikowi szeroki i szczegółowy obraz działań wojennych podczas wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r., z drugiej zaś – udowodniło, że autor tego wykładu jest doskonałym znawcą tej problematyki – zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym.

2) Nazwy własne – opisujące realia personalne i geograficzne

2.1) Nazwy osobowe: *Tuchaczewski* [9, c.t.], *Kuropatkin* [23], *Gripenberg* [23], *gen. Szeptycki* [23], *Budienny* [31], *Haller* [31], *Sosnkowski* [38], *gen. Śmigły* [47], *gen. Jędrzejewski* [50], *gen. Żeligowski* [51], *gen. Rządkowski* [58], *ptk. Burhardt-Bukacki* [99], *Rydz-Śmigły* [101], *gen. Sikorski* [103], *gen. Zieliński* [103], *gen. Pawlenko* [108], *Petlura* [108], *gen. Rozwadowski* [110], *gen. Weygand* [110], *gen. Sosnkowski* [110], *marszałek Joffre* [110], *marszałek Hindenburg* [112], *Skulski* (min. spraw wewn. [150], *Ludendorf* [160].

2.2) Nazwy miejscowe

2.2.1) Nazwy miejscowości: *Baranowicze* [18], *Wilno* [18], *Orzechowno* [22], *Smoleńsk* [24], *Połock* [24], *Mołodeczno* [24], *Witebsk* [24], *Orsza* [24], *Tołoczyn* [24], *Korosteń* [27], *Koziatyń* [27], *Berdyczów* [28], *Żytomierz* [31], *Warszawa* [31], *Kolenkowicze* [31], *Rzeczyca* [31], *Mohylów* [31], *Lida* [31], *Chwastów* [31], *Mińsk* [32], *Ihumań* [32], *Święciany* [33], *Kijów* [34], *Mozyrz* [34], *Brześć Litewski* [34], *Hermanowicze* [37], *Kostiu-chówka* [41], *Małkinia* [44], *Głusk* [45], *Bobrujsk* [47], *Słuck* [47], *Równie* [47], *Dubno* [48], *Łużki* [50], *Głębokie* [50], *Stary Pohost* [56], *Osinogródek* [57], *Kuryłowicze* [57], *Dokszyce* [58], *Duniłowicze* [58], *Postawy* [58], *Michaliszki* [58], *Mosarz* [61], *Szarkowszczyzna* [62], *Parafianów* [72], *Widze* [87], *Daukszty* [87], *Grodno* [98], *Brześć* [101], *Kowel* [102], *Zamość* [102], *Beresteczko* [102], *Stochód* [103], *Chełm* [103], *Łomża* [104], *Sokal* [104], *Brody* [105], *Włodawa* [106], *Płock* [106], *Modlin* [106], *Ciechanów* [120], *Gdańsk* [120], *Hrubieszów* [121], *Puławy* [121], *Firlej* [123], *Łuków* [127], *Międzyrzec* [127], *Biała* [127], *Kałużyn* [127], *Kołbiel* [128], *Dęby Wielkie* [128], *Radzymin* [129], *Zegrze* [129], *Włocławek* [129], *Nasielsk* [130], *Białystok* [130], *Wyszków* [130], *Ostrów (Mazowiecka)* [130], *Siedlce* [131], *Węgrów* [133], *Sokołów* [133], *Drohiczyn* [133], *Żelechów* [141], *Suraż* [143], *Zambrów* [143], *Maków* [144], *Przasnysz* [144].

2.2.2) Nazwy obszarów i określenia zdarzeń o funkcji lokalizującej: *traktat ryski* [22], *Polesie* [27], *biłota pińskie* [30], *front poleski* [43], *Galicja wschodnia* [109], *bitwa warszawska* [109], *bitwa pod Warszawą* [119], *Lubelszczyzna* [130], *Chełmszczyzna* [130].

2.2.3) Hydronimy: *Prypeć* [12], *Berezyna* [14], *Dźwina* [14], *Bug* [18], *Wisła* [21], *Dniepr* [34], *Wilija* [37], *Dziszna* [61], *Niemen* [98], *Szczara* [99], *Narew* [101], *Styr* [103], *San* [110], *Wieprz* [120], *Liwiec* [134].

Ten zakres słownictwa, wprowadzony do tekstu *Roku 1920* przez Józefa Piłsudskiego, ma przede wszystkim funkcję lokalizującą – sytuuje opisywane wydarzenia w planie historycznych realiów, chronologicznym i geograficznym. Zasób tych nazw jest ograniczony i chociaż w tekście występują one wielokrotnie, to jednak ich frekwencję należy ocenić jako średnią. Nazwy własne stanowią zatem w tym wypadku uzupełnienie słownictwa z kręgu tematycznego <wojsko, wojna, militaria>, uzupełnienie ważne ze względu na wymowę tekstu, bo zwiększające realizm opisu

i odwołujące się do znajomości przytoczonych realiów u zakładanych odbiorców

3) Frazeologizmy – ustabilizowane połączenia wyrazowe

3.1) Wyrażenia: *siła ognia* [13], *siła dla boju* [18], *administracja wojskowa* [19], *organizacja wojenna* [19], *krwawe boje* [20], *bez pudła* [38], *zdatny do czegoś* (np. manewru) [40], *widoki na powodzenie* [40], *za czyjąś pomocą* [41], *duży nakład wysiłków* [42], *w tym wypadku* [43], *zasada wojny* [46], *teatr wojny* [50], *ciężkie boje* [55], *poruszenia wojsk* [61], *muzyka bojowa* [66], *sztuka wojenna* [67], *w całej krasie* [73], *plac boju* [75], *wojna światowa* [76], *taniec chochoли* [79], *zwiastun kłęski* [97], *huragan ognia* [115], *prawa wojny* [123], *ni stąd, ni zowąd* [123], *wiekowa niewola* [147], *radosne bicie serca* [148], *Naczelnik Państwa Polskiego* [150], *naczelny wódz armii* [152], *ziemia ojczysta* [156], *dzieło wojny* [165].

3.2) Zwroty: *iść krok w krok* [13], *wybrać na chybił trafił* [13], *być w polu* (= w walce) [18], *postawić pod broń* [19], *spaść do zera* [41], *dać sobie rady* [41], *wyciągać konkluzję* [42], *złamać opór* [53], *toczyć boje* [61], *święcić tryumf* [97], *odnieść zwycięstwo* [105], *wypełnić rozkaz* [107], *rzucić się w oczy* [116], *rachować w duszy* [120], *ponieść straty* [122], *zerwać się na równe nogi* [127], *brać udział* [135], *robić coś z trudem* [137], *bronić się jak lew* [141], *dokonać zadania* [147], *przeciwstawić słowa słowom* [147], *prowadzić wojnę* [153], *zamykać swe podwoje* [165].

3.3) Frazy: *armaty grają* [128], *rźnie muzyka* [145].

Cała przytoczona wyżej frazeologia znajduje źródła w ogólnopolskim materiale językowym, jest on jednak zróżnicowany pod względem przynależności do odmian komunikacyjno-stylowych. Można tu wyróżnić cztery podstawowe warstwy związków frazeologicznych: 1) polszczyznę staranną / kulturalną, np. *widoki na powodzenie*, *duży nakład wysiłków*, *wojna światowa*, *ziemia ojczysta*, *dać sobie rady*, *rzucić się w oczy*, *robić coś z trudem*, *wyciągnąć konkluzję*, *przeciwstawić słowa słowom*, *prowadzić wojnę*; 2) polszczyznę potoczną, np. *bez pudła*, *zdatny do czegoś*, *wybrać na chybił trafił*, *spaść do zera*, *zerwać się na równe nogi*, *rźnie muzyka*; 3) polszczyznę artystyczną, np. *krwawe boje*, *teatr wojny*, *w całej krasie*, *taniec chochoли*, *zwiastun kłęski*, *huragan ognia*, *wiekowa niewola*, *toczyć boje*, *rachować w duszy*, *bronić się jak lew*, *zamykać podwoje*, *armaty grają*; 4) polszczyznę urzędowo-wojskową, np. *siła ognia*, *administracja wojskowa*, *organizacja wojenna*, *prawa wojny*, *Naczelnik Państwa Polskiego*, *naczelny wódz armii*, *złamać opór*, *wypełnić rozkaz*, *dokonać zadania*.

Ta frazeologia uzupełnia przede wszystkim słownictwo z kręgu tematycznego <wojsko, wojna, militaria>, wspomagając opis wydarzeń roku 1920. Ogólnie występuje ona ze średnią częstością, chociaż – co można stwierdzić na podstawie materiału egzemplifikacyjnego – najliczniejsze są wyrażenia, a frazy występują sporadycznie.

4) Leksyka idiolektalna

4.1) Neologizmy i neosemantyzmy wyrazowe: *zaawanturowany* ‘o woj-sku – zaangażowany, aktywnie zajęty’ [37], *bazować się* ‘opierać się, mieć podstawę’ [40], *pół-zwycięstwo* [96], *pół-przypadek* [96], *kontrkombinacje* [97], *krzykactwo* [98], *targnąć* ‘pchnąć, skierować w pewnym kierunku’ [116], *rozumkujący* [118], *popłochowy* [128], *degażowanie* [131], *późnić się* [157], *cyfra* ‘liczba’ [159], *spoidło* [160].

4.2) Neofrazeologizmy: *rachunek na bagnety i szable* [13], *wlanie do szeregów* [13], *rozporządzalny dla boju* [19], *przebić kordon* [25], *konsyliarz wojny* [30], *wrota smoleńskie* [30], *psychologia okopowa* [75], *oberwus polski* [76], *cisnąć polską szalę* ‘walczyć o pozycję Polski na arenie międzynarodowej’ [91], *niezdatny do czegoś* [94], *stan bardzo trwożny* [109], *praca wojenna* [124, c.t.], *modra Wilia* [156].

Są to stosunkowo nieliczne przykłady, występujące sporadycznie lub rzadko. Wyjątkiem jest tu ulubione wyrażenie Józefa Piłsudskiego *praca wojenna*. Całość tej leksyki ma charakter ogólnopolski i mechanizmy jej powoływania zawierają się w standardowych procesach reprodukcji zasobu leksykalnego. Do „ciekawszych” jednostek można zaliczyć takie jak: *krzykactwo*, *rozumkujący*, *konsyliarz wojny*, *oberwus polski*. W sumie należy stwierdzić, że warstwa idiolektalna występuje w tekście *Roku 1920* marginalnie.

5) Archaizmy, wyrazy przestarzałe, regionalizmy, potoczmy: *gwarzyć* [11], *ongiś* [11], *tyczyć się* [13, c.t.], *negliżować*, *znegliżować* ‘nie brać/wziąć pod uwagę; z/lekceważyć’ [31], *rachować* (= liczyć) [40], *koncypować* [43], *problemat* (= problem) [50], *suponować* [61], *pchać* (armię) [78], (front) *tameczny* (= tamtejszy) [92], *wpierv* [96], *przecie* [99], *krasa* [100], *owe* (czasy) [101], *spieszny* [134], *pospiesznie* [135], *pospieszny* [140], *dziejopis* [142], *włościanie* [148], *powiadać* [149].

Ta warstwa w leksyce *Roku 1920* występuje – z wyjątkiem kilku form: *tyczyć się*, *ów*, *owe* – rzadko, niektóre z tych form mają charakter swego rodzaju cytatów, np. *krasa*, *dziejopis*. Nacechowanie chronologiczne części z przykładów potwierdza *Słownik ortoepiczny* S. Szobera.²²

6) Cytaty: *gławkom* [34], *in extenso* [35], <<gross>> *sił* [124], „*komandarm*” [132], *biało-polacy* [148], <<pańska Polska>> [148].

W tym wypadku mamy do czynienia z przykładami występującymi w tekście sporadycznie. W części ich cytatowy charakter jest dodatkowo podkreślany za pomocą interpunkcji. Służą one realizmowi obrazowania.

Bez wątplenia słownictwo jest tą warstwą strukturalną tekstu *Roku 1920*, która decyduje o nośności komunikacyjnej przekazu. W sumie zostało tu omówionych 16 klas jednostek leksykalnych, spośród których tylko 3 są nacechowane idiolektalnie, chronologicznie,

²² Por. np. SPPSz – *tyczyć się* – s. 632.

stylistycznie bądź geograficznie. Dodać trzeba, że te klasy leksyki mają niewielką frekwencję tekstową – występują rzadko lub sporadycznie.

W obrębie leksyki ogólnopolskiej szczególne funkcje komunikacyjne ma słownictwo kręgu tematycznego <wojsko, wojna, militaria>, występujące w tekście z dużą częstością, nazwy własne oraz frazeologizmy – obie te grupy leksyki mają średnią częstość występowania.

W sumie zróżnicowanie frekwencji tekstowej jest następujące: częste – 5 klas, średnie – 7 klas, rzadkie – 1 klasa, sporadyczne 3 klasy.

Należy zatem stwierdzić, że w warstwie leksykalnej *Roku 1920* dominuje słownictwo ogólnopolskie (wspólne różnym odmianom i specjalistyczne), a słownictwo o zasięgu ograniczonym, nacechowane (chodzi tu głównie o leksykę idiolektalną i regionalną) stanowi wąski margines.

4

Retoryka

Uzupełnieniem środków językowych stosowanych przez Józefa Piłsudskiego są pewne zabiegi retoryczne, wzmacniające ekspresję narracji w *Roku 1920*. Ich repertuar jest ograniczony.

- 1) Partykuły wzmacniająco-nawiązujące: *P. Tuchaczewski (...) wydał świeżo książeczkę p.t. „Pochód za Wisłę”, ja zaś zostałem zaproszony przez polskich tej książeczki wydawców o danie dla polskiej publiczności swojej tego dziełka oceny i przeciwstawienia myślom i ujęciom każdorazowej sytuacji wodza jednej z partyj walczących myśli i **ta-kiegoż** ujęcia wodza z naszej strony [9]; Znajdujemy odbicie tego stanu w początkach operacji głównej w lipcu **tegoż** roku [39]; **Po cóż** dla nich ta niespodzianka, że nie tam, gdzie oni wyznaczają, szale losów nie bitew, lecz wojny się chwieją? [86]; zob. także m.in. ss. 95, 107, 130, 138.*
- 2) Powtórzenia: (...) *niechybnym jednak jest, że napięcie nerwów w całym świecie cywilizowanym było niezwykle duże i ku nam, ówczesnym żołnierzom, skierowane było mnóstwo ócz, napętnionych **to trwogą, to nadzieją, to łzą gorzycy, to uśmiechem szczęścia** [9]; Trzeba ją było targnąć **albo ku Warszawie, albo ku Dęblinowi, albo też ją rozpołować**, rzucając część jedną ku północy, część drugą na południe [116]; zob. także m.in. ss. 68, 77.*
- 3) Formuliczne apostrofy: ***Okopie, okopie, wielki fetyszu**, coś największe umysły i najtęższe charaktery zwyciężał, strzeż się swych małych przyjaciół, bo ci według przysłowia, zgubią cię i ośmieszą [74].*

- 4) Patetyczne tyrady / monologi wewnętrzne: *Wielka strategia święci ma swój dzień uroczysty gdzie indziej: gdzie indziej zaszumi Nike, z ramienia Marsa i Minerwy, darząc zwycięstwem i karząc klęską – tak chcą obaj dowódcy* [86]; (...) *zerwałem się na równe nogi, gdym wreszcie usłyszał odgłos życia, odgłos realności, głuchy grzmot armat, dolatujący gdzieś z północy. Więc nieprzyjaciel jest! Więc nie jest on jaką utudą! Wstyd mój za lęk i strach, który miałem przed potworną zmorą, co zaczęła mi się wydawać jakąś dziką tylko fantasmagorią, nie był nieracjonalnym i bez powodów! Nieprzyjaciel był i świadczyła o nim muzyka boju na północy* [127–128].
- 5) Retoryczne epitety: *Żołnierz pod takim dowództwem miał zasłużyć na **ostrog i rycerza europejskiej miary, nie oberwusa polskiego**, nie wiedzącego dobrze, co czyni* [76].

Chwyty retoryczne, stosowane przez Józefa Piłsudskiego, występują w tekście *Roku 1920* rzadko. Mają one – w intencji autora – intelektualizować tekst narracji, dodawać mu walorów literackich, prezentować narratora nie tylko jako człowieka czynu, lecz także jako człowieka myśli. W sumie, choć nie można im odmówić cechy pewnej oryginalności, nie wpływają pozytywnie na tok wykładu i są – moim zdaniem – niezbyt udanym ornamentem tekstu. Józef Piłsudski zdecydowanie lepiej prezentuje się jako strateg, dowódca i narrator wydarzeń wojennych.

Jak zaznaczono na wstępie tego opracowania, *Rok 1920* to najobszerniejszy tekst autorstwa Józefa Piłsudskiego. Cechy językowe tego tekstu jednoznacznie ukazują nam ich autora jako typowego przedstawiciela tych użytkowników polszczyzny, dla których kod ogólnopolski był w 20-leciu międzywojennym prymarnym środkiem porozumiewania się, czyli jako przedstawiciela ówczesnej polskiej inteligencji. Cechy idiolektałne i regionalne (kresowe) wyraźniej zaznaczone są w warstwie gramatycznej niż leksykalnej tekstu, w obu jednak występują jedynie rzadko lub sporadycznie. Nie stanowią zatem językowego tworzywa tekstu, a jedynie jego marginalną ornamentację.

Stylistyka *Roku 1920* to przede wszystkim stylistyka realistycznego opisu i odautorskiej narracji, trzeba przyznać realizowana sprawnie, z dużym talentem narracyjnym i znawstwem realiów. Inne formy podawcze wypowiedzi (monolog, dialog) są zaznaczone w bardzo ograniczonym zakresie tekstowym. Próby włączenia w nurt traktatu fragmentów z zastosowaniem chwytów retorycznych – które miały zapewne w intencji autora ubarwiać przekaz – należy uznać za niezbyt udane. Wyraźnie odbiegają one pod względem poziomu sztuki pisarskiej od dominującej stylistyki faktów. Jest więc *Rok 1920* opisem czynów, nie – wzruszeń.

5

Bibliografia**Źródła**

J. Piłsudski, 1937–1938, *Pisma zbiorowe. Wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych*, Instytut Józefa Piłsudskiego poświęcony badaniu najnowszej historii Polski, Warszawa, t. I–X – edycja reprintowa Agencja Wydawnicza i Reklamowa „Akces”, Warszawa 2015.

Opracowania

- D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, 1973, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, Warszawa.
- S. Dubisz, 1991, *Stylizacja językowa w gawędach „Wincuka”*, „Poradnik Językowy” z. 9–10, s. 343–352.
- S. Dubisz, 2002, *Język – Historia – Kultura (wykłady, studia, analizy)*, t. I, Warszawa.
- S. Dubisz, 2011, *Uwarunkowania ewolucji odmian komunikacyjno-stylowych w dziejach polszczyzny*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” LVII, s. 19–32.
- S. Dubisz, 2013, *Językoznawcze studia polonistyczne (pisma wybrane. uzupełnione, zmienione)*, t. I: *Dialektologia i jej pogranicza*, Warszawa.
- S. Dubisz, 2103, *Status polszczyzny Kresów Wschodnich [w:] tenże, Językoznawcze studia polonistyczne...*, t. I, s. 91–129.
- S. Dubisz, 2016, *Językoznawcze studia polonistyczne (pisma wybrane, uzupełnione, zmienione)*, t. IV: *Historia języka polskiego*, Warszawa.
- S. Dubisz, 2018, *Sytuacja języka polskiego w minionym stuleciu (1918–2018)*, „Poradnik Językowy” z. 8, s. 7–25.
- Z. Klemensiewicz, 1968, *Zarys składni polskiej*, wyd. V, Warszawa.
- Z. Kurzowa, 1993, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Warszawa–Kraków.
- SJPDor – W. Doroszewski (red.), 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. I–XI, Warszawa.
- SL – S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, 1854–1860, t. I–VI, Lwów, (wyd. I – Warszawa 1807–1814).
- SPPMark – A. Markowski (red.), 1999, *Słownik poprawnej polszczyzny PWN*, Warszawa.
- SPPSz – S. Szober, 1966, *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa (wyd. VI, wyd. I – 1937).
- S. Szober, 1962, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa, wyd. XII (wyd. I – Warszawa 1914–1916).

The language of Józef Piłsudski's writings – Rok 1920 (1920)

Summary

Rok 1920 (1920) is the most extensive text by Józef Piłsudski. The image of the author inferred from the linguistic features of the text is one of a typical user of general Polish in the interwar period, that is a representative of the Polish intelligentsia of those days. The idiolectal and regional characteristics are infrequent or occasional (in the phonetic, grammatical, and lexical layers). The stylistics of the text is primarily the stylistics of a realistic description and the author's narrative, used efficiently and displaying a great narrative talent and the knowledge of realities.

Keywords: Polish language of the interwar period – general Polish language – written text – treaty – idiolect – Józef Piłsudski

Trans. Monika Czarnecka